

Lesson 11-The Second On קריית שמע ברכיה

Source 1

התפלה בעת התנאים והאמוראים מאות יוסף היגנמין דף 25

רק לאט ובהדרגה ונגעו לידי קבועה גמורה של כל פרט חפילה והובאה, ולבסוף אף של ניסחן המילולי, אך לא נסתהים תhalbיך זה אלא בימי הגאנונים. וגם כאשר נתבש בסופו של דבר גוסח קבוע, נתקבלו, כאמור, גוסחים שונים בבבל ובאיי; ובכל גוסחי התפילה שבידיינו היום מקורים בעיקר במנג בבל. דומה שנוסח אי' שמר זמן רבי יותר על גמישות מסוימת רעל וכוחו של המתחפל ושל שליה ה指挥 להזון את גוסח הברכות ולהוסיף עליין; חורי אי' היהנה גם מולדת הפיזוטו כך, למשל, היה נוהגים בא"י גוסחים מיוחדים של ברכות קריית שמע של ערבית לליל שבת, למוציא שבת ולימים טוביים שונים. שבתם באה לא רק תומחת פיזיטית בגין הברכה הקבועה (כגון, למשל, ב"מערכות" של התנאים בדורות אשכנז), אלא גוסח מיוחד, השונה מן הרגיל מישודו, שבו עניין הברכה וענין השבת (לדוגמה) שלובים זה בזה. גוסחים כאלה נמצאים עדין בסידור רב סעדיה, ומקצתם ממשיכים במנוג רומי עד היום. והרי לחזמה ברכות "מעריב ערבים" לליל שבת: "בא"ה אמרה אשר כל האישים ביום השבעה ויראשו עונגן שכת קדשו. מעריב עד ערב התקין מנווה לעמו ישראל כרצונו, גולן אור מפני חושך וחושך מפני אור, בא"ה המעריב ערבים" (סידור רס"ג, עמ' קי).

Translation: Slowly and gradually did the required prayers begin to take on a uniform shape and standard wording but the progress did not reach that point until the period of the Geonim and even when the prayers reached a fixed form, more than one version of the fixed form took hold particularly in Babylonia and in Eretz Yisroel. The majority of the fixed prayers that we recite today can be traced to the Babylonian practice. It appears to me that Nusach Eretz Yisroel held on for a long time to a flexible form of prayer that relied on the ability of the person praying to recite his own version of the prayers and allowed the prayer leader to be creative and to modify the fixed text. That can be explained by the fact that Eretz Yisroel was the birthplace of Piyut. An example of this are the Tefilos of Lail Shabbos which had a unique wording according to Nusach Eretz Yisroel, on Motzei Shabbos and on the holidays in which you find not only Piyuttim added to the Brachos but the wording of the fixed text was different as well. (This can still be seen in the practice among Ashkenazim to add Piyuttim called "Maravios" to the Brachos of Kriyas Shema in Tefilas Arvis of holidays). What we find are Brachos that have a unique wording in which for example the themes of Shabbos and the regular theme of the first Bracha of Kriyas Shema are intertwined. You can view examples of this in the Siddur of Rav Saadiya and some are still being recited as part of Nusach Roma. One example is the first Bracha of Kriyas Shema on Lail Shabbos in which the wording is changed to Asher Kilah . . . (Siddur Of Rav Saadiya. p. 110).

Source 2

סידור רב סעדיה נאו

למען אהבת עמוסים
מן חישך וחישך מפני אור ב א' המעריב ערבים. /
נטעת עין חיים שבת קדשת מימים ואotta הנחלת לתרמים ואהבתך לא תסור
ממנו כי היא עטרת ראשנו נצח נצחים ב א' יי' אהב את עמו ישראל אמן.

תפלות ערבית לליל שבת Versions Of

Source 3

מחוזר רומי

ארבת – שילם ג'ית יטראל עפּך אַהֲכָת תֹּורָה וְמִזְוֹחֶת חֲקִים וְסְלִיטִים אֲוֹתָנוּ לְפָרָת עַל
בְּנֵי אַלְמַנְגָּשָׁכְבָנוּ וּבְקֻסְמָנִיתָן בְּלָבָנוּ לְשִׁיחָת בְּחַקְיָר רְעֵנָגָן גַּטְסָה גַּעֲלָוָן
בְּרִבְרַת גַּוְתָּחָר נְגַסְצָחָתִיךְ לְעוֹלָם גַּעֲדָר כִּיסְמִינְיָנוּ אַוְרָק יְפִינְגְּוָהָסְמָנָהָיָסְמָוְלִילָהָוְאַתְּבָחָתָה
אל פְּלָק נְאָסָן

Source 4

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מה' עמ' ב' – תני חדא: העונה Amen אחר ברכותיו הרוי זה משובח, ותנייא אידך: הרוי זה מגונה! לא קשיא: הא, בבונה ירושלים, הא, בשאר ברכות.

Translation: One source taught: he who answers Amen after his own Bracha is performing an admirable act while a second source provided that he is performing a despicable act! The two sources do not contradict each other. It is admirable to answer Amen after your own Bracha if it is the Bracha of Boneh Yerushalayim in Birkas Hamazzone but it is despicable to do so after reciting any other Bracha.

Source 5

תשובות הגאנונים החדשנות – עמנואל (אופק) נספח סימן א' – הבי אמר' רב Nachson ריש מתייבותא בשלשה מקומות' ייחיד עונה Amen לעצמו, בבונה ירושלים שבברכת המזון עונה Amen על פי ברכות מה, ב) בקרית שמע בהბוחר עמו ישר' באהבה ובאהוב עמו ישר' אומר ייחיד Amen. וכן מנהג גאנונים ואיתנים וחסידים הראשונים וכן הלבנה.

Translation: This is what R. Nachshon, head of the Yeshiva said: in three places during the prayer service a person should answer Amen to his own Bracha; after the Bracha of Boneh Yerushalayim in Birkas Hamazzone, at the end of the second Bracha of Kriyas Shema, Ha'Bochair Amo Yisroel B'Ahava, in Tefilas Shacharis and after the Bracha of Ohev Amo Yisroel in Tefilas Maariv. That is the practice among the Geonim, the Rabbinic leaders who preceded them and the Chasidim Ha'Rishonim.

Source 6

תוספות מסכת ברכות דף מה', ב' – הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות – פר"ח וה"ג ד"ט בכל ברכה וברכה כגון אחר ישtabach וכיוצא בו ומיהו פוק חוי Mai Uma דבר שלא נהנו לענות Amen אלא אחר בונה ירושלים דבham'z.

Translation: There are those who interpret the Gemara in Maseches Brachos 45b to mean that it is proper to answer Amen to one's own Bracha after Yishtabach and after similar Brachos. However, when you examine how the public conducts itself, you find that they follow the rule that one should answer Amen after a Bracha only in the case of the Bracha of Boneh Yerushalayim in Birkas Hamazzone.

Source 7

רמב"ם הלכות ברכות פרק א הלכה טז – כל העונה Amen אחר ברכותיו הרוי זה מגונה, והעונה אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחرونנות הרוי זה משובח, כגון אחר בונה ירושלים בברכת המזון ואחר ברכה אחرونנה של קריאת שמע של ערבית, וכן בסוף כל ברכה שהיא סוף ברכות אחرونנות עונה בה Amen אחר עצמו.

Translation: He who answers Amen after his own Bracha is performing a despicable act but he who answers Amen after his own Bracha which is the final Bracha in a series of Brachos, he is performing an

תפלות ערבית לליל שבת Versions Of Sabbath Night Prayers

admirable act. Reciting Amen after the Bracha of Boneh Yerushalayim in Birkas Hamazone or after the last Bracha of Kriyas Shema in Tefilas Arvis are examples of admirable acts. In addition, he should answer Amen to his own Bracha after reciting the last Bracha in a series of Brachos.

Source 8

סדר רב סעדיה גאון

שמע ישראל. אמת אמונהך בשבעי קיימת גורת דברת הקשנו ושמינו זכור חנוך טהורם ירשו כתובה היא לראש ארבעה משעת נתינה שמה בה לב ישורון עדת פדיתה צדקה קניתה רוממת שבת תמיד ביןך לבניינו כי בששת ימים עולמך תכנת ובשביעי נחתה למען שניתך לעמך יש אבות ובנים בעלי מים בגילה ברנה בשמחה רבה אמרו כלם מי מכחה באלים וגו' שמרי שביעי ראו את גבורתך על הים יחד כלם הוודו והמליכו ואמרו יי' ימלוך לעולם. בגלל אבות הושעת בנימ ותביא גאה לבני בניהם ב א גאל

Source 9

מחוז רומי

אמת אסונגה כתוב בעקבית ערת וברת הקשנו וsoftmaxנו כוורתה טבחת ירושתוי בתוכה היילראט ארבעה שעת נתינה לטבחת לב טברע ערפה ר' ערקה גנייטרו פסח שבחת הקירביין כיינו אותה היא לעולמו כי ששת ימים עליך תקנות נזבב בעי נחת לפסע שתגית לעוף טראילוב כבוד טסק שבחו ופרז ברוך הוא פטה ובנין ישראל אללה ענו טיער בטהר ברכות אמותר כלם סיככה באלים ים מכטבה גאנדר בקרטן גונרא אהילות עשה פלאו טופר ישב עיר או בברותיך על הימיד כל טהורו ורומח ליכנו ואמרו יי' יוסלך לעולם געד. פחיש טונער לא טומר ענעה תפהה לנאנקיאלי קי' עולוב האקרוב והשעתי לענגאי ולא חיהה עוד לבוכריך אתחיינא ישראלו

לך ענו שירה בשתחה רביה ואמריו כלם כי כסכה באלים כי סי כסכה נאדר בקדש נרא תחולות עשרה פלאו שומר ראו נברוחך על הום יחר כלם הורו והטיליכו ואמרו כי פסיליך לעולם וער פחיש לשועה לשומר ענונה תפורה לצאנך אל יהוי עיר לבזיה בפקחות והשעתי לצאניך ולא תחניינה עיר לבוי בריך אפרה נאל ישראל :

ואסונגה כתוב עילך קבכת גורה דברת הקשנו וsoftmaxנו זכור חפורה טהורם ירושה בתוכה היא לראש ארבעה בעית נתינה שפח קה לב ירושה עשרה פרית זדקה קנית רופחת שבת הצד בינך ובנינו אית היא לעולם כי ששת ימים עליך חקנתי וכשביעי נחת לטע שתגית לעוף יישראל ולכבוד שסק שבחו ופזר ביך הוא טסה ובני יישראל לד

Translation: (Sa'Adiya) You fulfilled Your promise on Shabbos. On that day You gave us the Torah that has within it the commandments. You spoke. We listened. We heard the word: Zachor (remember). The pure who are close to You inherited the Torah. It was written that Shabbos was the most important of the holidays from the time the Torah was given. Because of that the hearts of Israel rejoiced while observing it. You rescued the Jewish people. You performed a great act of kindness. You uplifted Shabbos so as to always be a special link between the Jewish People and You. You created the world in six days and rested

תפלת ערבית לליל שבת Versions Of

on the seventh so that the seventh day would be a day of rest for the Jewish people, Your nation. Fathers and sons after witnessing the Splitting Of The Sea, with great joy and happiness said together: Who is like You among the G-ds etc. Those who observed the Sabbath saw Your great acts of valor at the splitting of the sea. Together they acknowledged and said: G-d will reign forever. Because of our forefathers You saved their descendants. May You bring redemption to the children of their children. Baruch Ata . . .

Source 10

מחוז רומניה

כִּסְוָה בָּאֲרִים יְהוָה טַפְמֹכָה נָאֵד בְּקֻרְשׁ גָּרוֹא תְּהִלָּתָה עֹשֶׂה פָּלָא . כִּסְיָעָנוֹת וּגְקִים שִׁירָה שְׁמַעַת וּלְעַלְפָת הַיּוֹם יְהִיד כּוֹלָם הָרוֹא אַחֲרֵיכֶם עַנוּמָטָרָה זְהֹה וּסְטוּרְלָעָלָם וְעַד . וְנִאמֶר בַּפְּרָתָיוֹת אֲתִיעַקְבֵּב אֲזָאָן כְּתוּב סְמָנוּ בְּזַהֲרָה יְהֹוָה נָאָב וְרָאָל :

Source 11

מחזור ארם אובז

קְתִירֹת עַמִּים וְעַמִּים קְתִירֹת
וְדָמִים וְאֶת שְׁנָאֵיכֶם כְּתָחֳמוֹת טְבָן : וְרָאוּ נְגָזָ
אֶת פָּתָח גָּבוּרוֹתָיו חֲווּוּ לְשָׁמוֹ מְלֻכּוֹת בְּרִיאָן גָּנוּן אַלְיָם
סְפָת וְכָל גְּבָרִים יְהִיאָל בְּצָלְמוֹן חַבְתָּה גָּנוּן אַיִתָּ
גָּנוּילָה גְּרִינָה גְּלִיטָחָר בְּרַחַב עַנוּן אַטָּרוֹן גְּלִיטָן ! סִ
עַמְוֹכָח בְּאַלִּים יְפִי בְּסִכְמָה נָאָרָן בְּקָרָן נָוָא תְּחִלוֹת
עַוְתָּה פְּלָא :

Source 12

תלמיד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק א-תני ה庫רא את שמע בבורך צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב. ר' אומר צריך להזכיר בה מלכות. אחרים אומרים צריך להזכיר בה קריית ים סוף ומכת בכורים. ר' יהושע בן לוי אומר צריך להזכיר את כולן וצריך לומר אור ישראל וגואלו.

Translation: We learned: He who recites Kriyas Shema in the morning must refer to the Exodus from Egypt in the paragraph of Emes V'Yatziv. Rebbe said: he must refer to G-d's hegemony. Others say that he must refer to the Splitting of the Sea and the deaths of the first born males. R. Yehoshua son of Levi said: he must refer to all these subjects and he must conclude with a Bracha that ends with the words: Tzur Yisroel V'Go'A'Lo.

תפלות ערבית ללילה שבת

Source 13

סדר ברכות והוראות, Hebrew Publishing Company, 1950

מי במלכה באלם יי, מי במלכה נאדר באלך, טרא תהלות עשה פלא. מלכיה
ראו גניך, בזקע ים לפני משה.
כבר הוגריך בדברו מימי השמיים. לא מרצח, ארויצי חופר להכricht בנים.
לא תנאך, טובת מן וסורת טעם. גצח צור ישעך המליךך ברב עם. זה צור ישענו
פכו פה ואפרוי: יי ימלוך לעולם ועד. ונאפר כי פדה יי את יעלב ונאלו מיד חיק
מקט.
לא תובל, במקקרים, לישב במארב חצרים. לא מענה, רע וחמס היהות עד
שקרים. לא מהמודר, שפעת רע וחמסים יקרים. מלך ישראל ותואלו קים לדוד
דורים. ברוך אתה יי, מלך צור ישראל ותואלו. יי נאל ישראל.

Source 14

סידור כתר תפלה, Vilna, 1895

לעתיר: פסח קדר לזריו קאווי אויר. וכל בני ירושאל
נחת אויר. פסח מצרים: פסח רצוי במאמר צורף. קומי
אווי שי בא אורה. פסח לעריא: פסח שבתורה בעו תעיצטן.
שי פקר יי את עמו. פסח טברים: פסח חוקפ תעולה
רשומי. נאלנו יי צבאות שטבי פסח לעתיר. פסח וסיף על
תשועות, ישועה ברוחך. בוגר להשעיה עם קרובו בארב
להשעיה. כאשר שמע לנצח לנצח לצור נשמעה. בלילה
ברעה בעלה רבה ואמי קם: כי כוכבה עד לאני משה
וברוב. טבה נחית יורידים. ובroots. ים עברנו גורומים
אפר, וועל להצעיל נדוזים. נשפק, לךות בספקאה
נבדקים. זה צור ישענו פכו פה ואפרוי:
... ימלוך עד טיר חוק סמו
... כי במלכה, טלגב לעתות בצרה. נפת, נאצקה בועט
ועבריה נחית, סגילה בוריע גבוריה. שעטש עפים, אללה
להגביה: ברוך אתה יי מלך צור ישראל ותואלו!

Source 15

פרקם בתולדות התפילה והברכות, נפתלי וידר, סיני עז, קיט'

נוסחה חדשה זו מספקת לבו את המפתח להבנת התהווות של הנוסחה המורחבת,
של הקושי הלשוני שבת כבר העיר ר"ל גינצבורג¹⁶. אנו רואים עצה שמורכבות היא
משתי הנוסחים האמורים:

מלך ישראל וגואלו
צור ישראל וגואלו

מלך צור ישראל וגואלו

מסתבר, שהנוסחה: מלך ישראל וגואלו היא היא המקורית, אלא כיוון שלמים
אליה מהוות פסוק בישעיה (מד ו), וכיון שעאין אומרים ברככה פסוק¹⁷ — הגלמה שנטרפה:
אין משתמשים בפסוק מקרי לשם חתימת הרככה¹⁸ — היו ששינו את המطبع והחליפו
מלת מלך ב, צור. שתי הנוסחים, המקורית וה, מתוקנת, המשיכו להתקיים זו על
יד זו, וכמו במקרים אחרים מעין זה נתמכוו שתיהן, וכך נולדה הנוסחה המורכבת:
מלך צור ישראל וגואלו.

תפלה ערבית לליל שבת

Translation: This additional version of the Bracha provides us a key to understanding the development of the lengthier version of the Bracha concerning which questions were already raised by Professor Louis Ginzberg. We now see that the lengthier version of the Bracha is a combination of two other versions: Melech Yisroel V'Go'A'Lo and Tzur Yisroel V'Go'A'Lo. Together they became: Melech Tzur Yisroel V'Go'A'Lo.

Apparently the version Melech Yisroel V'Go'A'Lo was the original version. Nevertheless, because those words are the same as the words in a verse in the book of Yeshayahu (44,6) and it falls under the rule of not turning a verse from Tanach into a Bracha, some may have changed the wording and replaced the word Melech with the word Tzur. The two versions, the authentic one and the corrected one, were said during the same era. As was the case concerning other prayers, the two versions merged and thus was born the combined version of Melech Tzur Yisroel V'Go'A'Lo.